

سرشناسه: شاطریان، محسن، ۱۳۴۳ -
عنوان و نام پدیدآور: طبیعت و شهر در تعالیم و فرهنگ اسلامی /
تألیف: محسن شاطریان، امیر اشتویی، محمود گنجی‌پور.
مشخصات نشر: کاشان: مرسل، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری: ۲۸۵ ص: مصور، جدول.
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۹۷۲-۳۷۷-۸
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.
یادداشت: کتابنامه.
یادداشت: نمایه.
موضوع: شهرسازی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
موضوع: طبیعت -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۳ ط ۲ / ۸۲۲ / ۲۲۲ / B
رده‌بندی دیوبنی: ۲۹۷ / ۴۸۷
شماره کتابشناسی ملی: ۲۶-۹۵۹۷

- طبیعت و شهر در تعالیم و فرهنگ اسلامی
- تألیف: دکتر محسن شاطریان، امیر اشتویی، محمود گنجی‌پور
- ناشر: انتشارات مرسل یا همکاری انتشارات دانشگاه کاشان
- آماده‌سازی متن: واحد فنی و تحقیقات انتشارات مرسل
- ویراستار: سید محمد فرید راستگوف
- چاپ اول / ۱۳۹۳ / ۱۰۰۰ نسخه
- شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۹۷۲-۳۷۷-۸
- قیمت: ۸۰۰۰ تومان
- حق چاپ محفوظ است و تکثیر کل یا بخشی از این کتاب شرعاً و قانوناً مجاز نمی‌باشد.

دانشگاه کاشان

۵۸۳

انتشارات مرسل

کتاب‌ناشر برگزیده ۲ دوره
مخبرگشاه بین‌المللی کتاب تهران (۸۹ و ۱۳۸۴)
کتاب‌ناشر شایسته تقدیر سال ۱۳۹۲

www.morsalpub.com

صن ب: ۰۱۳۵ / ۸۷۱۳۵

تلفکس: ۰۲۱-۵۵۴۵۴۵۱۳ همراه: ۰۹۱۳ ۱۶۱ ۳۵۴۶
فروش اینترنتی: www.morsalpub.com
www.adinebook.com

انتقادات و پیشنهادات خود را به شماره ۰۲۱-۵۵۴۵۴۵۱۳ (ارسال نمایید).

طبیعت و شهر

در تعالیم و فرهنگ اسلامی

تألیف:

دکتر محسن شاطریان، مدیر آموزشی، محمود کلمی پور

انتشارات مرسل

پیشگفتار

شهر یا جامعه اسلامی معطوف به اصول و مبانی و نوعی نگرش خاص نسبت به هستی، طبیعت، انسان، آخرت و خدا است. این مبانی و اصول، اساساً ویژگی‌ها و خصصت‌های شهر اسلامی را توضیح می‌هد. شهری که نظم اجتماعی‌اش متکی به چنین نگرش و اصولی باشد و روابط افراد بر مبنای آن شکل پذیرفته باشد، شهری اسلامی است و شهری که نظم و روابط اجتماعی‌اش مبتنی بر این اصول نباشد، شهری اسلامی نیست. در شهر اسلامی، اصل اساسی، اعتقاد انسان به خدا، حاکمیت وی، ایمان به جهان آخرت و جهان ماوراء الطبیعه است. در جامعه اسلامی در یک شهر اسلامی تمامی انسان‌ها دارای نوعی برداشت مشترک در این ارتباطند. معنای چنین نگرشی اصل حاکمیت خدا است. ایمان به خداوند و اینکه وی در زندگی بشر حضور دارد، برداشت انسان از نفس خود، جهان و طبیعت و رابطه خود با آن‌ها را دگرگون می‌کند. در این چهارچوب سعادت و خیرحقیقی به عنوان بزرگترین آرمان بشر کسب رضایت خدا است و انسان در این فضا است که به تلاش و تکاپو می‌پردازد. در هر صورت شهر اسلامی زمانی تحقق می‌یابد که افراد در عالم دینی قرار گیرند و به این اصول و مبانی ایمان داشته باشند. در شهر اسلامی، شرافت انسانی مدنظر است و قوای نباتی و حیوانی در واقع، زمینه‌ساز رشد انسانی و کمال معنوی و ابزارهایی برای رسیدن به درجات بلند و سعادت جاودانی است. شهر اسلامی، شهری است که برای انسان شرایط ذکر و یاد خداوند را ایجاد نماید و او را در هر لحظه به یاد خداوند بیندازد شهری که در فضای آن، شرایط ارتکاب گناه برای فرد ایجاد نشود و به گونه‌ای باشد که او را در انجام واجبات و مستحبات دینش یاری رساند. فضای شهر اسلامی، شهروند را در برابر آسیب دیدن از دیگر شهروندان و آسیب رساندن به آن‌ها ایمن دارد. شهری که ذکر در آن جایگاهی ویژه دارد و نعمت‌های خداوند متعال در آن محترم شمرده می‌شوند، چرا که مورد ذکرند.

قرآن کریم از جمله منابع اصیل و بنیادین در تشریح رویکرد اسلام به ویژگی‌های شهر مطلوب است. شهر از دیدگاه تعالیم و فرهنگ اسلامی چه خصوصیتی دارد؟ آیا شهری است با گنبد و مناره‌های متعدد، برخوردار از اماکن مذهبی متنوع یا شهری است با انسان‌های موحد؟ هنوز تعریفی کامل از شهر اسلامی و خصوصیات آن ارائه نشده و لازم است که متخصصان و محققان واجد شرایط در تحکیم مبانی نظری و ارائه تعریفی جامع و مانع در این موضوع اهتمام ورزند. بی‌تردید اصیل‌ترین و جامع‌ترین منبع معارف اسلامی، قرآن کریم است؛ اقیانوسی که مسلمانان در طی قرون و اعصار از برکات آن منتعم شده‌اند و در عین حال ضمن حفظ طراوت و تازگی، نقصانی در آن ایجاد نشده است. حضرت علی (ع) به مالک اشتر در دستورات حکومتی خود یکی از وظایف حکمرانان را اعمار بلاد یعنی آبادانی شهرها می‌داند. دین، خواهان رشد انسان‌ها است. برای رشد، انسان‌ها از محیط پیرامون خود تأثیر می‌گیرند و بهترین مدل رشد در شهرهای آباد صورت می‌پذیرد. پس حکومت وظیفه دارد در آبادانی شهرها بکوشد، نه اینکه خود متوکی ساخت شهر شود، بلکه در آبادانی شهرهای موجود بکوشد. از منظر دینی باید از شهر خراب فرار کرد چرا که سکونت در آن باعث پس‌انداز نکرده و اعتقادی می‌شود.

کتاب حاضر از چهار فصل به شرح اول تشکیل شده است: فصل اول شامل مباحث انسان، طبیعت و اسلام است که به بررسی، شناسایی، ویژگی‌ها، نحوه ارتباط انسان با جهان خارج و رویکرد اسلام و اندیشمندان مسلمان به طبیعت می‌پردازد. فصل دوم به بررسی رویکرد اندیشمندان به شهر اسلامی و پدیده‌های آن، شامل مفاهیم شهرسازی از دیدگاه رسول اکرم (ص) و حضرت علی (ع)، رویکرد اندیشمندان مسلمان به شهر و مدنیت، همچنین رویکرد اندیشمندان غیر مسلمان به شهر اسلامی می‌پردازد. فصل سوم با عنوان پدیده‌های جغرافیایی و شهر اسلامی شامل عوامل جغرافیایی، تکوین و گسترش و نابودی شهرها، تحولات جغرافیایی شهر و شهرنشینی پس از پیروزی اسلام، عوامل نهادی شهرهای اسلامی، عناصر و اجزای شهر اسلامی و تأثیر وقف و هجرت بر شهر اسلامی مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. فصل چهارم به بررسی مباحث مدرنیته، فقه اسلامی و شهر، شامل توصیف شهر اسلامی، اصول و ماهیت شهر اسلامی، تأثیر فرهنگ و تمدن غربی بر

شهرهای حوزه فرهنگ اسلامی، اثر مدرنیسم بر شهرهای اسلامی، مشکلات برنامه‌ریزی برای شهرهای اسلامی و هویت اسلامی و توسعه مدرن می‌پردازد.

در این کتاب سعی شده است با استفاده از منابع مختلف داخلی و خارجی، چارچوبی برای شناخت طبیعت و شهر از دیدگاه تعالیم و فرهنگ اسلامی تنظیم شود.

بدون شک کتاب حاضر خالی از اشکال نیست و از استادان و صاحب‌نظران محترم تقاضا می‌شود نظریات ارزشمند خود را با نویسندگان در میان بگذارند تا در چاپ‌های بعدی مورد ملاحظه قرار گیرد. مؤلفان پیش‌تر از تمامی خوانندگان و منتقدان عزیز تشکر می‌کنند.

کتاب حاضر طبق سرفصل یکی از دروس کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری تنظیم یافته است. بدین لحاظ منبع مفیدی برای اساتید، محققان و دانشجویان این رشته می‌باشد. همچنین این کتاب مورد توجه دانشجویان و اساتید رشته‌های معماری و شهرسازی اسلامی، مدیریت شهری، علوم اجتماعی، ادیان و عرفان، فقه و حقوق اسلامی و مهندسان مشاور شهرسازی و کلیه مراکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای و مسئولان مربوط نیز قرار گیرد.

دکتر محسن شاطریان

امیر اشنویی

محمود گنجی‌پور

دانشگاه کاشان ۱۳۹۳

فهرست مطالب

۱۷	فصل اول: انسان، طبیعت و اسلام
۱۸	۱-۱-۱. ایدئولوژی
۱۹	۱-۱-۱. تفاوت ایدئولوژی الهی و غیر الهی
۲۴	۱-۱-۲. جهان‌بینی اسلامی
۲۵	۲-۱. انسان
۲۶	۱-۲-۱. شناسایی ویژگی‌ها و نحوه ارتباط انسان با جهان خارج
۴۶	۲-۲-۱. انسان در اسلام
۵۰	۳-۱. طبیعت
۵۱	۱-۳-۱. نسبت طبیعت با دین
۵۲	۴-۱. رویکرد اسلام و اندیشمندان مسلمان به طبیعت
۵۲	۱-۴-۱. رویکرد اسلام به طبیعت
۶۱	۲-۴-۱. رویکرد اندیشمندان مسلمان به طبیعت
۶۱	۱-۲-۴-۱. رویکرد فلاسفه اسلامی
۷۰	۱-۲-۴-۲. رویکرد عرفای اسلامی

فصل دوم: رویکرد اندیشمندان به شهر اسلامی و پدیده‌های آن

۷۵	۱-۲. مفاهیم شهرسازی رسول اکرم (ص) در مدینه‌النبی
۷۶	۱-۱-۲. تعیین نقیبان و نمایندگان
۷۷	۲-۱-۲. تغییر ساخت قبیله‌ای به ساخت شهری
۷۸	۳-۱-۲. مشاوره در نظام شهرسازی
۷۹	۴-۱-۲. همبستگی نهادها و طوایف شهری
۸۰	۵-۱-۲. پیدایش همبستگی اجتماعی
۸۰	۶-۱-۲. تشویق شهرنشینی در برابر بیابانگردی
۸۱	۷-۱-۲. توجه به نقش اجتماعی زنان
۸۲	۸-۱-۲. توجه به عرصه‌های اقتصادی
۸۳	۹-۱-۲. جوان‌گرایی در مدیریت شهری
۸۴	۱۰-۱-۲. ثبت آمار

- ۸۵..... ۲-۱-۱۱. ایجاد روحیه همکاری
- ۸۵..... ۲-۱-۱۲. سنت وقف
- ۸۶..... ۲-۱-۱۳. مسجد، فضای چند کاربردی و مرکز اداره دولت
- ۸۷..... ۲-۱-۱۴. بهداشت و فضاهای بهداشتی
- ۸۹..... ۲-۱-۱۵. مدیریت شهری در توسعه فضای سبز
- ۸۹..... ۲-۱-۱۶. عمران و آبادانی شهری
- ۸۹..... ۲-۱-۱۷. رسیدگی به محرومان
- ۹۱..... ۲-۱-۱۸. تقویت نهادهای آموزشی
- ۹۲..... ۲-۲. مفاهیم شهرسازی از دیدگاه امام علی (ع)
- ۹۷..... ۲-۳. رویکرد اندیشمندان مسلمان به شهر و مدنیت
- ۹۷..... ۲-۳-۱. احمد بن احمد شمس‌الدین المقدسی (مقدسی)
- ۹۸..... ۲-۳-۲. ابوزید علی بن محمد بن محمد بن خلدون خضرمی (ابن خلدون)
- ۱۰۸..... ۲-۳-۳. ابی الحسین علی بن محمد بن حبیب ماوردی
- ۱۱۲..... ۲-۳-۴. ابو نصر محمد بن احمد فارابی
- ۱۱۹..... ۲-۳-۵. اخوان الصفا
- ۱۲۲..... ۲-۳-۶. ابوجعفر محمد بن محمد بن حسن طوسی (خواجه نصیرالدین طوسی)
- ۱۲۵..... ۲-۳-۷. بهاء‌الدین محمد بن حسین عاملی (سید بهائی)
- ۱۲۷..... ۲-۳-۸. نجم‌الدین بemat
- ۱۳۰..... ۲-۳-۹. آلبرت فضل‌و حورانی
- ۱۳۱..... ۲-۳-۱۰. محمد عبدالستار عثمانی
- ۱۳۳..... ۲-۳-۱۱. ابوالغوث
- ۱۳۴..... ۲-۳-۱۲. لیلی علی ابراهیم
- ۱۳۷..... ۲-۳-۱۳. بسیم سلیم حکیم
- ۱۴۰..... ۲-۳-۱۴. هشام مرتضی
- ۱۴۲..... ۲-۳-۱۵. نزار الصیاد
- ۱۴۳..... ۲-۳-۱۶. هشام جعیط
- ۱۴۵..... ۲-۳-۱۷. حسین نصر
- ۱۵۰..... ۲-۳-۱۸. عباس سعیدی رضوانی
- ۱۵۱..... ۲-۳-۱۹. حسین شکویی
- ۱۵۲..... ۲-۳-۲۰. مصطفی مؤمنی
- ۱۵۴..... ۲-۳-۲۱. محمد نقی زاده
- ۱۵۶..... ۲-۴. رویکرد اندیشمندان غیر مسلمان به شهر اسلامی

۱۵۹	۱-۴-۲. برادران مارشه
۱۶۰	۲-۴-۲. ژان سواژه
۱۶۰	۳-۴-۲. جیمز موریس
۱۶۱	۴-۴-۲. آموس راپاپورت
۱۶۳	۵-۴-۲. ال کارل براون
۱۶۳	۶-۴-۲. آیرا ام لاپیدوس
۱۶۴	۷-۴-۲. دوگام کوبان
۱۶۵	۸-۴-۲. لئوناردو بنهولو
۱۶۵	۹-۴-۲. آندره ریمون
۱۶۷	۱۰-۴-۲. کالدوم
۱۶۸	۱۱-۴-۲. کلاوس نمان
۱۶۹	۱۲-۴-۲. اکارت اهریز
۱۷۲	۱۳-۴-۲. آیگن ویرث
۱۷۴	۱۴-۴-۲. وینست فرانسیس کاستلو
۱۷۵	۱۵-۴-۲. آلگ گرابار
۱۷۷	۱۶-۴-۲. پائولو کونتو
۱۷۹	فصل سوم: پدیده‌های جغرافیایی و شهر اسلامی
۱۸۰	۱-۳. عوامل جغرافیایی تکوین، گسترش و نابودی شهرها
۱۸۰	۱-۱-۳. عوامل جغرافیایی و شهرهای اسلامی
۱۸۳	۲-۱-۳. تعادل‌های اکولوژیکی و شهرهای اسلامی
۱۸۹	۳-۱-۳. تحولات جغرافیایی شهر و شهرنشینی پس از پیروزی اسلام
۱۹۲	۲-۳. کالبد فیزیکی شهرهای دوره اسلامی
۱۹۴	۳-۳. عوامل نهادی شهرهای اسلامی
۱۹۸	۴-۳. سیمای جغرافیایی شهرهای اسلامی
۱۹۹	۵-۳. ایدئولوژی و پدیده‌های جغرافیایی
۲۰۰	۶-۳. عناصر و اجزاء شهر اسلامی
۲۰۰	۱-۶-۳. مسجد
۲۱۰	۲-۶-۳. مصلی
۲۱۱	۳-۶-۳. مدارس
۲۱۵	۴-۶-۳. مکتب‌خانه
۲۱۶	۵-۶-۳. بیت‌الحکمه

۲۱۷ ۳-۶-۶. دارالعلم
۲۱۷ ۳-۶-۷. مدارس علمیه
۲۱۸ ۳-۶-۸. بازار
۲۲۷ ۳-۶-۹. محله
۲۳۰ ۳-۶-۱۰. مسکن
۲۳۴ ۳-۶-۱۱. میادین
۲۳۷ ۳-۶-۱۲. معابر
۲۴۳ ۳-۶-۱۳. مراکز آموزش پزشکی و بیمارستان‌ها
۲۴۵ ۳-۶-۱۴. حمام
۲۴۶ ۳-۶-۱۵. کتابخانه
۲۴۸ ۳-۶-۱۶. بازار اسرا
۲۵۰ ۳-۶-۱۷. آسکن من
۲۵۱ ۳-۶-۱۸. مزارات
۲۵۴ ۳-۶-۱۹. رصدخانه
۲۵۸ ۳-۶-۲۰. آب‌انبار
۲۶۱ ۳-۶-۲۱. وقف
۲۷۸ ۳-۶-۲۲. هجرت

۲۸۵ فصل چهارم: مدرنیته، فقه اسلامی و شهر
۲۸۶ ۳-۱. توصیف شهر اسلامی
۲۹۰ ۴-۲. تحقق شهر اسلامی
۲۹۲ ۴-۳. صفات و اصول شهر اسلامی
۲۹۵ ۴-۴. ماهیت اجتماعی شهر اسلامی
۲۹۵ ۴-۴-۱. همبستگی اجتماعی
۲۹۶ ۴-۴-۲. روابط اجتماعی و مشارکت عمومی
۲۹۸ ۴-۴-۳. تشکلهای صنفی
۳۰۰ ۴-۴-۴. پیوستگی محله‌ای
۳۰۲ ۴-۴-۵. اداره شهر
۳۰۵ ۴-۴-۶. خلوت‌گزینی و تفکیک جنسیتی
۳۰۸ ۴-۵. فقه اسلامی
۳۱۵ ۴-۶. مدرنیته
۳۱۷ ۴-۷. تأثیر فرهنگ و تمدن غربی بر شهرهای حوزه فرهنگ اسلامی

۳۲۰ ۱-۷-۴. اندیشمندان، اسلام و نوگرایی
۳۲۳ ۲-۷-۴. اروپاییان و شهرهای اسلامی
۳۲۴ ۳-۷-۴. زندگی پایدار در اسلام
۳۲۶ ۴-۷-۴. اثرات مدرنیسم بر شهرهای اسلامی
۳۲۶ ۵-۷-۴. نوگرایی برون‌زا
۳۲۸ ۶-۷-۴. تمرکز، رشد شهری و ظهور مادر شهرها
۳۳۰ ۷-۷-۴. ماکروسفالی در کشورهای اسلامی
۳۳۳ ۸-۷-۴. تغییر شکل و ساختار شهرها
۳۳۷ ۸-۴. مشکلات برنامه‌ریزی برای شهرهای اسلامی
۳۴۱ ۹-۴. از مدینه (شهر اسلامی) تا کلان شهر
۳۴۶ ۱۰-۴. احیای شهر
۳۴۷ ۱۱-۴. هویت اسلامی و توسعه مدرن
۳۵۱ ۱۲-۴. پویایی فقه اسلام
۳۵۳ نمایه تخصصی
۳۶۳ منابع

www.ketab.ir

فهرست جداول

- جدول (۱-۱) رویکردهایی دربارهٔ رابطهٔ انسان، طبیعت بر پایهٔ جهان بینی های گوناگون..... ۴۵
- جدول (۱-۲) مراتب نفس انسانی ۴۷
- جدول (۱-۳) زوال عصیبت در ابعاد مختلف زندگی شهرنشینان..... ۹۹
- جدول (۱-۴) استان های برتر کشور از نظر تعداد موقوفات و رقبات موقوفه..... ۲۷۸
- جدول (۱-۵) درصد نسبی جمعیت شهر اول هر کشور از کل جمعیت و جمعیت شهری..... ۳۳۰

فهرست اشکال

- شکل (۱-۱) روابط انسان مؤمن با عالم وجود ۲۷
- شکل (۲-۱) مدل غربی ۳۷
- شکل (۳-۱) مدل شرقی (آسیای شرقی) ۳۷
- شکل (۴-۱) کاخ کریستال ۳۹
- شکل (۵-۱) رابطه میان باغ و ساختمان در فرانسه و انگلستان ۴۲
- شکل (۶-۱) ارتباط بین ساختمان و باغ در چین ۴۳
- شکل (۷-۱) باغ لیو (Liu)، ۱۵۷۳-۱۶۲۰، سوچو (Suchou)، چین ۴۴
- شکل (۱-۲) تأثیر محیط بر رفتار ۱۰۲
- شکل (۲-۲) آسیبهای اجتماعی در یلگه ابن خلدون ۱۰۵
- شکل (۳-۲) تقسیم بندی کیفی شهرها ۱۱۸
- شکل (۴-۲) شهر اصفهان در دوره صفوی ۱۲۶
- شکل (۵-۲) طرح شماتیک دتمان ۱۶۸
- شکل (۶-۲) طرح شماتیک اهلرز ۱۷۱
- شکل (۷-۲) طرح شماتیک ویرث ۱۷۳
- شکل (۸-۲) تونس ۱۷۶
- شکل (۱-۳) ارگ تاریخی بم ۱۹۴
- شکل (۲-۳) مسجد امام اصفهان ۲۰۶
- شکل (۳-۳) مسجد جامع یزد ۲۰۷
- شکل (۴-۳) موقعیت جغرافیایی مصلی در شهرهای قیروان و تونس ۲۱۱
- شکل (۵-۳) مکتب خانه در قدیم ۲۱۶
- شکل (۶-۳) مدرسه علمیه فیضیه در قم ۲۱۸
- شکل (۷-۳) بازار اراک ۲۲۰
- شکل (۸-۳) بازار بزرگ مصر ۲۲۵
- شکل (۹-۳) بازار وکیل شیراز ۲۲۶

- شکل (۳-۱۰) محلات تاریخی یزد ۲۲۹
- شکل (۳-۱۱) خانه بروجردیهای کاشان ۲۳۴
- شکل (۳-۱۲) میدان نقش جهان- نقاشی از یک معمار فرانسوی در دهه ۱۸۰۰ میلادی ۲۳۶
- شکل (۳-۱۳) میدان نقش جهان- عکس از یک جهانگرد فرانسوی در اواسط دوران قاجار ۲۳۶
- شکل (۳-۱۴) تعیین عرض معابر ۲۴۱
- شکل (۳-۱۵) مغازه عطاری ۲۴۳
- شکل (۳-۱۶) دکان عطاری مراد در تهران قدیم ۲۴۴
- شکل (۳-۱۷) حمام ۲۴۶
- شکل (۳-۱۸) نمونه‌ای از نسخ و کتابهای تاریخی ۲۴۸
- شکل (۳-۱۹) نمای سردر دهی کاروانسرای باغ شیخ در شرق ساوه ۲۴۹
- شکل (۳-۲۰) پلان و سطح کاروانسرای موخ احمد ۲۵۰
- شکل (۳-۲۱) قدمگاه مولا علی (ع) - سید علی - ملیح فارس ۲۵۰
- شکل (۳-۲۲) سقاخانه در بازار تهران در ۱۳۰۱ ۲۵۱
- شکل (۳-۲۳) امامزاده عبدالله نظنز ۲۵۲
- شکل (۳-۲۴) رصدخانه سمرقند ۲۵۵
- شکل (۳-۲۵) رصدخانه مراغه ۲۵۷
- شکل (۳-۲۶) کار گروهی جمعی از منجمان در اسلامبول ۲۵۷
- شکل (۳-۲۷) آب انبار حاج کاظم قزوین ۲۵۹
- شکل (۳-۲۸) آب انبار شش یادگیری یزد ۲۶۰